

ERKTIŇ BUZILIWI HÁM ERKSIZLIK MINEZ-QULQI

Mambetiyarova Venera

Qaraqalpaq mamleketlik universiteti pedagogika hám psixologiya kafedrası asistanti.

Seyitbaeva Uljan

Qaraqalpaq mamleketlik universiteti Shimbay fakulteti Ameliy psixologiya studenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14453817>

Annotatsiya. Bul tezisde erkinlik hám erksizlik túsinikleriniń insan minez-qulqına tásiri analiz etiledi. Erktiń buzılıwı processleri hám olardıń shaxs psixologiyası hám de social qatnaslarǵa kórsetetuǵın tásiri tolıq kórip shıǵıladı. Sonıń menen birge, erksizliktiń hár qıylı kórinisleri hám sebeplerin anıqlaw arqalı onıń aqıbetleri yoritiladi. Usı maqala, tiykarlanıp, jámiyette saw ortalıqtı qalıplestiriw hám erkinlik qádiriyatların targ'ib qılıwda járdem beriwı múmkin.

Gilt sózler: erk, erksizlik, minez-qulqı, jámiyet, shaxs, social qatnaslar, psixologiya, erkinlik qádiriyatları.

Kirisiw

Erkinlik insaniyattıń eń joqarı qádiriyatlarınan biri esaplanadı. Jámiyettegi hár bir shaxstıń rawajlanıwı hám ózin kórinetuǵın etiwi ushın erk zárúr. Biraq, geyde túrli sebepler sebepli erk buz'ladı hám adam erksizlik jaǵdayına túsip qaladı. Bul process insannıń psixik jaǵdayı, minez-qulqı hám jámiyettegi qatnaslarına sezilerli tásir kórsetedi. Búgingi globallasıw dáwirinde erksizlik mashqalası jańa kórinislerde kórinetuǵın bolıp atır. Bul maqalada erktiń buzılıwı hám erksizlik minez-qulqınıń sebepleri hám de aqıbetleri haqqında pikir júritiledi.

Erk hám erksizlik máselesi insannıń ómirinde, atap aytqanda onıń minez-qulqı jáne social qatnaslarında zárúrli rol oynaydı. Erk insannıń óz ómirin erkin basqarıwı, jeke pikir bildiriwge hám óz qábiyetlerin ámelge asırıwǵa múmkinshilik jaratıwshı tiykarǵı omil bolıp tabıladı. Erksizlik bolsa, kerisinshe, shaxstıń ózin sheklengen, qarar qabıllaw hám ózbetinshe háreket qılıw múmkinshiliginen juda sezim qılıw jaǵdayı retinde kórinetuǵın boladı. Bul mashqala jámiyettegi kóplegen unamsız hádiyselerge sebep bolıp, jeke jáne social rawajlanıwǵa tosıq boladı.

Erktiń buzılıwı ádetde sırtqı hám ishki faktorlar sebepli júz beredi. Sırtqı faktorlarǵa siyasiy jáne social basımlar, ekonomikalıq qıyınshılıqlar hám huqıqıy sheklewler kiredi. Kóplegen jámiyetlerde insan huqıqlarınıń buzılıwı hám erkinliktiń shekleniwı keń tarqalǵan hádiyse bolıp, bul jaǵdaylar insandı óz qábiyetlerin ámelge asırıw múmkinshiliginen juda etedi. Mısalı, avtoritar siyasiy basqarıw principlarındaǵı puqaralar erkin sóylew yamasa sın pikir bildiriwden qorqadı, sebebi bul olardıń qawipsizligine abay salıp qoyıwı múmkin. Jámiyettegi teńsizlik, social ádalatsızlık hám gender stereotipleri de erkni buzıwshı tiykarǵı faktorlar esaplanadı. Mısalı, áyeller kóbinese óz pikirin erkin ańlatıw múmkinshiliginen juda boladı yamasa jámiyette kemrek áhmiyetke iye bolǵan qararlar qabıllaw processinde qatnasadı.

Ishki faktorlar bolsa insannıń jeke qásiyetleri hám psixologiyalıq jaǵdayı menen baylanıslı. Ózine salıstırǵanda isenimsizlik, psixik hálsizlik yamasa balalıqta naduris tárbiya nátiyjesinde qalıplesken minez-qulqı insandı erksizlikke alıp keledi. Balalıq dáwirinde erkinlikte sheklewshı yamasa hádden tıs qatań qadaǵalaw astında tárbiyalanǵan shaxslar úlken jasqa jetkende ózin gárezsiz shaxs retinde kórsete almaydı.

Nátiyjede, olar qarar qabıllawda mudami basqalarğa tayanadı hám baslamashılıqtan qochadı. Erksizlik minez-qulqı ádetde insannıń social ortalıqqa iykemlesiwın quramalılastıradı, sebebi bunday shaxslar basqa adamlar menen ushırasıw hám sheriklikte islewde qıyınshılıqlarğa dus keledi.

Erksizlikniń minez-qulıqta sawleleniwi túrli kórinislerde kórinetuǵın boladı. Birinshi náwbette, bul passivlik hám tıńlaǵıshlıq formasında boladı. Erksiz shaxs kóbinese basqalardıń qararlarına sózsiz boysınadı, óz pikirini bildiriwden qorqadı hám baslama kórsetpeydi. Bul bolsa onıń jámiyettegi ornın zaiflashtıradı hám ol basqalarğa gárezli bolıp qaladı. Ekinshiden, erksizlik insannıń óz turmısındaǵı juwapkershilikti basqalarğa júklewine alıp keledi. Mısalı, bunday adamlar máselelerin sheshiwde aktivlik kórsetpeydi, máselelerden qochadı yamasa olarğa qarsı gúresishdan waz keshedi. Nátiyjede, olar óz ómirin basqarıwdan juda boladı. Úshinshiden, erksizlik social izolyatsiyaga alıp keledi. Bunday shaxslar jámiyettegi xızmetlerden uzoqlashadı, ózlerin shette sezim qıladı hám basqa adamlar menen baylanıstı sheklewge háreket etedi. Bul bolsa tekǵana olardıń ózine, bálki jámiyetke de unamsız tásir kórsetedi.

Erksizlikniń unamsız aqıbetleri insannıń psixik jaǵdayında da óz hákisin tabadı. Bunday jaǵdaylar uzaq dawam etse, insanda stress, qáweter, depressiya sıyaqlı psixologiyalıq máseleler rawajlanadı. Erksizlik shaxstıń ózin ózi qádirlewine unamsız tásir kórsetedi hám ol ózin jámiyet ushın kerek emes sıyaqlı sezim etedi. Bunday jaǵdaylar, ásirese, dóretiwshilik iskerlik menen shuǵıllanatuǵın shaxslar arasında kúshli bilinedi. Sebebi insan óz qábiletlerin erkin kórinetuǵın ete almasa, onıń dóretiwshilik potencialı sona baslaydı. Jámiyette erksizlik mashqalası uzaq dawam etse, bul social rawajlanıwǵa da saldamlı tosqınlıq etedi. Erksiz jámiyette innovatsiya hám jańalıqlarǵa qızıǵıwshılıq pasayadı, sebebi bunday ortalıqta adamlar óz baslamaların ámelge asırıwdan qorqadı. Nátiyjede, jámiyetniń ekonomikalıq hám mádeniy rawajlanıwı páseytiwedi.

Jámiyettegi erksizlik mashqalasını sheshiw ushın bir qatar ilajlar ámelge asırılıwı kerek. Bárinen burın, tálim sistemasında jeke erkinlik hám dóretiwshilikni qollap-quwatlawǵa bólek itibar beriw zárúr. Jetkinshekke erkin pikirlew hám óz pikirlerin ashıq ańlatıw kónlikpelerin qalıplestiriw arqalı olardıń shaxs retinde rawajlanıwına mákán jaratıw múmkin. Usınıń menen birge, mámleket siyasatında insan huqıq hám erkinliklerin kepilliklewtuǵın nızamlar qabıl etiliwi hám olardıń atqarıwı támiyinleniwi zárúr. Puqaralardı óz huqıqlarınan xabarlı qılıw hám olarǵa erkinlikniń áhmiyetin túsindiriw arqalı jámiyette saw ortalıqtı qalıplestiriwge erisiw múmkin.

Juwmaq

Erkin buzılıwı hám erksizlik minez-qulqı jámiyet rawajlanıwına tosıq bóliwshi zárúrli faktorlardan bolıp tabıladı. Bul maqalada kórip shıǵılǵanı sıyaqlı, erksizlik tekǵana jeke rawajlanıwǵa, bálki social qatnaslarǵa da unamsız tásir kórsetedi. Sol sebepli jámiyette erkinlik qádiriyatların bekkemlew, shaxstıń huqıq hám máplerin támiyinlew hám de tálim-tárbiya sistemasında erkin pikirlewge tiyisli programmalardı keń engiziw zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Tek sonday jol menengine erkin, aktiv hám juwapkerli jámiyeti qalıplestiriwge erisiw múmkin.

REFERENCES

1. Oskinbaeva, G. (2023). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SELF-DEVELOPMENT DURING THE STUDENT PERIOD. Modern Science and Research,

- 2(7), 359–362. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22238>
2. Davletbaevna O. G. TALABALIK DAVRIDA O'ZINI O'ZI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. – 2023.
 3. Venera, Mambetiyarova. "PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILDREN AND PARENTS IN ADOLESCENCE." *European International Journal of Pedagogics* 4.05 (2024): 16-19.
 4. Venera, Mambetiyarova. "Socio-Psychological Features of Relationships of Children and Their Parents." (2023).
 5. Go'zal D., Gulsevar J. OILADA O'SMIRLAR TARBIYASI //THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 41-44.
 6. Dauletova G. M. MOSLASHISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK SIFATLARI //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 37-40.
 7. Go'zal D. O. 'SMIRLAR ORGANIZMIDA RO'Y BERADIGAN O'ZGARISHLAR //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 50-55.
 8. Muratbayevna, Dauletova Gozal, and Madaminova Nargiza Qurbanbayevna. "BOLANING RIVOJLANISH DAVRI PSIXOLOGIYASI." *Scientific Impulse* 1.1 (2022): 33-35.
 9. Dauletova, G. M. "Personality development in adolescence." *Science and Education in Karakalpakstan* 114 (2023).
 10. Даулетова, Г. (2023). ЎСМИРЛИК ЁШИДА ШАХСНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. Журнал «Вестник физической культуры и спорта» Нукусского филиала Узбекского государственного университета физической культуры и спорта, 1(1), 102–105. извлечено от <https://science.uzdjtsunf.uz/index.php/science/article/view/194>
 11. Dauletova, G. M. "O'SMIRLIK YOSHDAGI PSIXOLOGIK O'ZGARISHLAR." *ХАБАРШЫСЫ* 3 (2022): 81.